

Diana Balster, ministerie BZK, projectleider voor het Mooi Nederland programma
Lisanne Kruiswijk, vml gebiedsontwikkelaar natuur en landbouw Nationaal Park Weerribben-Wieden
Doetje de Jong, adviseur cultuurlandschap bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.
Jan Janse, senior adviseur Staatsbosbeheer, vml Nationale Parken Bureau.

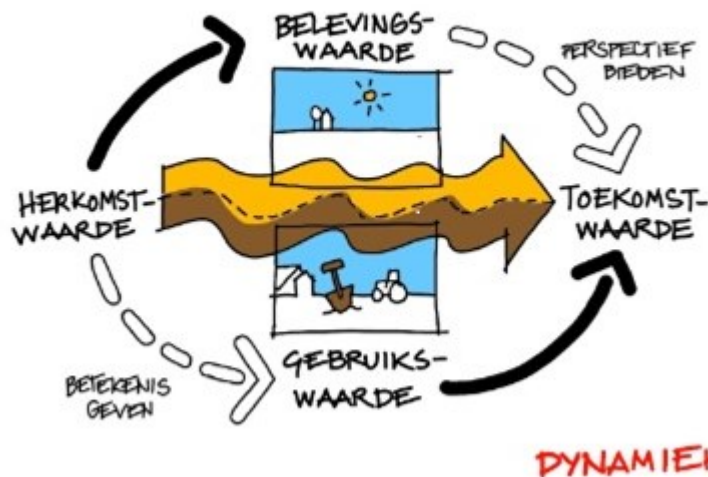
Handreiking voor ruimtemakers

In dit artikel nemen we je mee in het proces naar het komen tot de handreiking, en hoe je dit kunt gebruiken in je eigen ruimtelijke opgaven.

Veel opgaven in Nederland beconcurreren elkaar om de schaarse ruimte. Dat vraagt om kwalitatief hoogwaardige oplossingen die lang meegaan, mooi zijn en tot een robuuste toekomst voor landbouw, natuur en recreatie leiden. Er zullen de komende jaren scherpe keuzes gemaakt worden, waarbij niet mag worden afgewenteld naar later én er oog is voor ruimtelijke kwaliteit. Onder ruimtelijke kwaliteit verstaan we hier de som van gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Het gaat om een integrale aanpak, waarbij water en bodem sturend zijn.

Bovenstaande is daarmee ook en vooral een ontwerpogave. Speciaal daarvoor is het Programma Mooi Nederland (MooiNL; www.mooinederland.nu) van het ministerie voor Volkshuisvesting & Ruimtelijke Ordening in het leven geroepen. Sinds kort is er een handreiking beschikbaar voor overgangsgebieden (zie QR-code onderaan dit artikel).

KARAKTERISTIEK

Figuur 1 Schematische weergave van de samenhang van waarden om tot ruimtelijke kwaliteit in planvorming te komen (bron Habiforum)

MooiNL werkt aan een gedeeld beeld voor de toekomst van ons landschap en ontwikkelt – met ruimtelijk ontwerp als leidende methode - nieuwe concepten voor de inrichting van gebieden. Daarnaast ontwikkelt MooiNL een serie handreikingen voor een aantal belangrijke ruimtelijke thema's, waaronder dus de overgangsgebieden. Hiermee biedt MooiNL inspiratie om via visualisaties en beschikbare instrumenten het planvormingsproces en de uitvoering te verrijken.

Mooi Nederland en het landelijk gebied

MooiNL is met drie thema's voor landbouw en natuur aan de slag gegaan: Groenblauwe dooradering landelijk gebied (10%), biobased (ver-)bouwen (CO₂ vastleggen) en overgangsgebieden in de Nationale Parken.

Voor deze thema's is met ontwerpend onderzoek een handreiking ontwikkeld. Ze bevatten inrichtingsconcepten die *verbeelden* hoe een gebied eruit kan gaan zien als je maatregelen combineert. Daarnaast bevatten ze aanbevelingen voor proces tot financiering. De handreikingen helpen partijen aan de slag te gaan. Dit artikel gaat specifiek over de overgangsgebieden.

Figuur 2 de drie transitie die voor landelijk gebied en natuur zijn vertaald in handreikingen (bron BzK Mooi Nederland)

Nationale Parken als studiegebieden: integrale blik loont

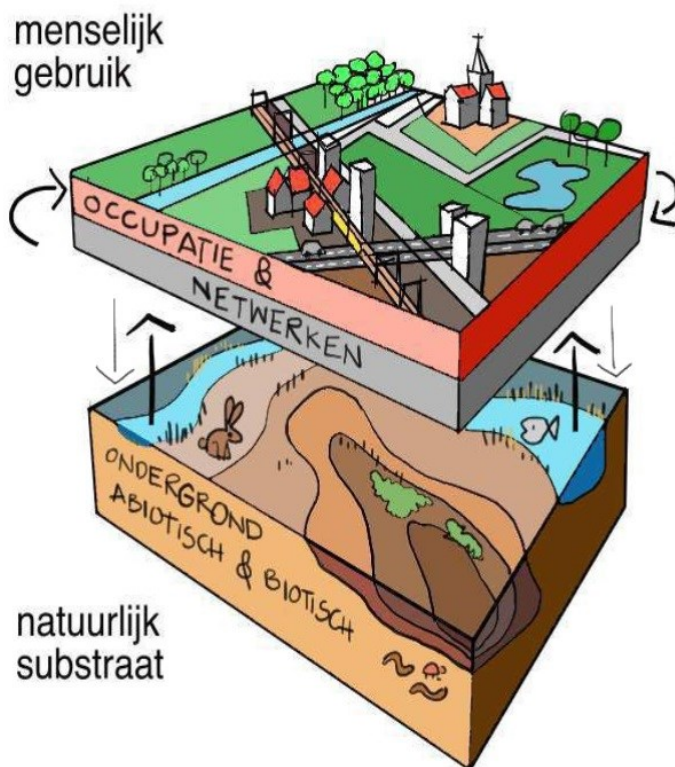
In het programma Nationale Parken Nieuwe Stijl focussen Nationale Parken zich niet sec op natuurgebieden, maar op een groter samenhangend gebied. De natuurgebieden liggen ingebed in het landschap. Door die verbrede blik is het aantal gebiedspartners meegegroeid: ook bewoners, ondernemers en boeren doen mee. Zij kunnen oplossingen voor elkaars opgaven en uitdagingen versterken wanneer deze in samenhang bekeken worden. Nationale parken spelen vanuit hun verbintenis met het landschap en met mensen een stimulerende en agenderende rol.

Uit de selectie van studiegebieden kwam MooiNL daarom uit bij drie Nationale Parken. In Nationaal park Utrechtse Heuvelrug was dit de stadsrand van Amersfoort langs de Eem. In Nationaal Park in oprichting Hollandse Duinen was dit landgoed Duivenvoorde en in Nationaal Park Wieden-Weerribben was het de Baarlingerpolder. Projectleider Diana Balster (BZK): “In de drie studiegebieden lopen de opgaven en de oplossingen tussen natuur, stad en landbouw sterk uiteen. Ze hebben een ander landschapstype, verschillende belangen en zijn verschillend georganiseerd, de transitie verkeerd in verschillende stadia.”

Werkwijze om tot bouwstenen voor de handreiking te komen

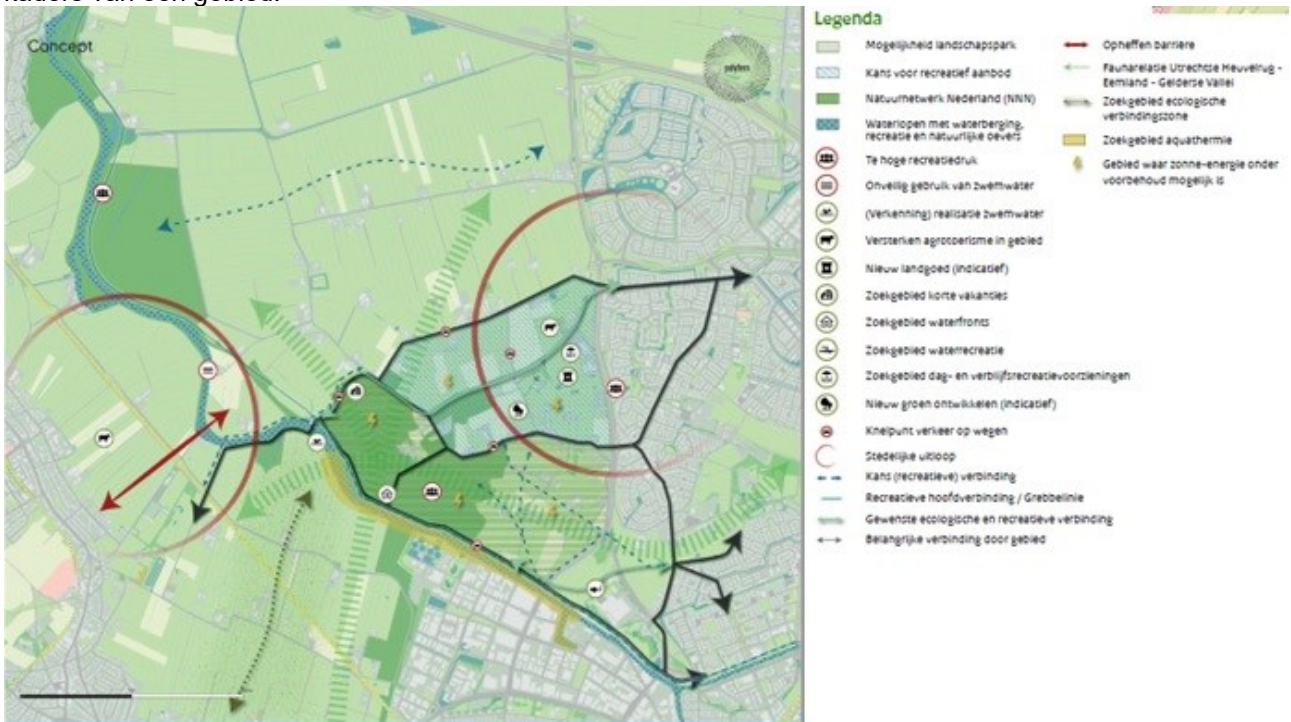
In twee gebiedssessies per studiegebied zijn met gebiedspartijen en experts de mogelijkheden voor het gebied verkend.

Diana Balster: “Bij alle gebiedssessies is ontwerpend onderzoek ingezet, wat een innovatieve manier is om te onderzoeken hoe het landschap eruit kan komen te zien en wat we daarbij belangrijk vinden. De inrichtingsconcepten en visualisaties laten zien hoe een bepaald type landschap met (een stapeling van) specifieke opgaven ingericht kan worden.”

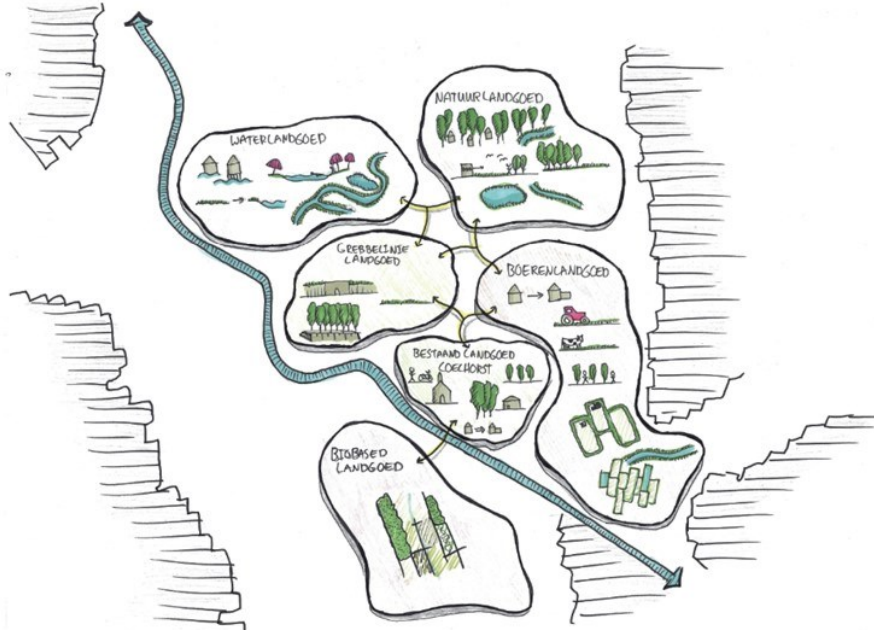
Figuur 3 Dauvellier_Planadvies_Lagenbenadering

Per gebied is een kaart ontwikkeld met ruimtelijke waarden. Jan Janse (Staatsbosbeheer): “Ze tonen de landschapsvorming en wat daarvan nog te zien is in het landschap en de ontginningsstructuren. Daar bovenop werd een kaart van de ruimtelijke dynamiek gemaakt, met de ontwikkelingen en planologische kaders van een gebied.”

Figuur 4 opgavenkaart buitengebied Amersfoort en rand Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug (bron Polyfern)

Vervolgens konden de deelnemers aan de gebiedssessies kiezen uit een honderdtal foto's met sfeerbeelden: welke twee beelden vonden zij passen bij hun gebied, en welke juist niet.

Figuur 5 een van de schetsmatige scenario's voor Amersfoort en Utrechtse Heuvelrug

Dit vormde de basis om het gesprek aan te gaan over drie uitgewerkte scenario's. Doetje de Jong (RCE); “Zo ging het vaak over extensiveren van de landbouw, maar steeds met een set van functies en maatregelen die passen bij de grote opgaven zoals meer water vasthouden of meer ruimte bieden aan recreatie.”

Figuur 6 Foto 1 tijdens 1e atelier Duivenvoorde

Met een open blik gingen de deelnemers in discussie over de scenario's en pasten in een tweede sessie mogelijke bouwstenen in. Bouwstenen bestaan uit combinaties van verschillende inrichtingsmaatregelen.

Figuur 7 Foto 2 werken met bouwstenen op doorsnede gebied sessie 2 Baarlingerpolder

Diana Balster: "Helaas zien we in de aanvullende handreikingen voor wet en regelgeving en financiering- dat er voor veel ideeën nog geen zicht is op financiering, binnen bestaande regelingen en financieringsbronnen".

Praktijkvoorbeeld Baarlingerpolder

Figuur 8 Foto 3 tijdens gebiedsexkursie in de Baarlingerpolder

De Baarlingerpolder, een agrarische veenpolder tussen de Weerribben en de Noordoostpolder, kent negen melkveehouders, variërend van gangbare tot natuurinclusieve bedrijfsvoeringen. Een natuurherstelopgave, waarbij vernatting een doel is, was de aanleiding om twee jaar geleden met elkaar in gesprek te gaan over de toekomst van het gebied. Snel kwamen daar andere opgaven bij zoals stikstofreductie, tegengaan van bodemdaling, herstel van biodiversiteit en bieden van sociaal-economisch perspectief. Middels veel keukentafelgesprekken en groepsgesprekken zijn de wensen van de boeren goed in kaart gebracht. Uitgangspunt was dat gebied en mens er niet op achteruit mochten gaan.

Tijdens het gebiedsproces is veel onderzoek gedaan naar oplossingsrichtingen, zoals monomestvergisting, zonne-energie en het opstarten van een coöperatie. Gedurende het proces leren zowel overheden als boeren van elkaar wat mogelijk en onmogelijk is. Zo ging het over zaken als rood voor rood, vergunningen en de haalbaarheid van de verschillende beleidssporen/ideeën die in het gebied uitgewerkt zouden kunnen worden..

Figuur 9 Foto 4 2e sessie in gebied Baarlingerpolder

Lisanne Kruiswijk: “De volgende stap was het samenbrengen van alle losse puzzelstukjes tot een toekomstperspectief waarbij alle gebiedspartijen in actie komen. Dit was echter nog niet zo eenvoudig

aangezien het om veel verschillende en ver uit elkaar staande belangen gaat. Hoe gaat dat er uitzien, en vervolgens, hoe bereik je dat dan?"

De studie van MooiNL bood een kans: er werd een ontwerpbureau binnen het lopende proces ingeschakeld.

Aan het begin van de eerste sessie met MooiNL was in de werkgroep wat scepsis voelbaar. Lianne Kruiswijk: "Een buitenstaander die iets over jouw gebied gaat vertellen is altijd ingewikkeld. Dat sentiment sloeg om toen we met behulp van foto's in gesprek gingen over het gebied. Het einde van deze sessie was dan ook echt een openbaring voor alle partijen. We gingen binnen het gebied uit van de gradiënt tussen de Weerribben en de Noordoostpolder. De Noordoostpolder is beter geschikt voor landbouw en daar kunnen meer technische maatregelen genomen worden. Aan de kant van de Weerribben is ruimte voor vernatting. Ook het combineren van functies als energieopwekking, natuurinclusieve landbouw en toerisme hoort erbij."

Deze voorstelling is uiteindelijk door het ontwerpbureau Polyfern verder ontwikkeld en gevisualiseerd. Het hielp de werkgroep Baarlingerpolder om aan hun omgeving uit te leggen wat ze willen bereiken en hoe dat er uit gaat zien. En de individuele bouwstenen (en werkwijze) zijn weer nuttig voor andere processen ter inspiratie.

Hoe ga je nu daadwerkelijk aan de slag met een gebied?

Het voorbeeld van de Baarlingerpolder kan ook in andere overgangsgebieden toegepast worden als er verschillende doelen en belangen naast elkaar spelen en 'water en bodem sturend' als uitgangspunt wordt genomen. Water kan op gerichte locaties langer worden vastgehouden voor natuur en landbouwfuncties en het ecosysteem kan worden hersteld.

De hoofdvraag is hoe je je grondgebruik afstemt op de specifieke water- en bodemsituatie en de ecologie in een gebied. Jan Janse (Staatsbosbeheer); "Alleen door herstel van het systeem worden mens en natuur gediend. Dat is de grootste uitdaging". Om tot een set van maatregelen te komen moet je ver vooruit kijken en alle relevante functies in een gebied meenemen."

In de handreiking van MooiNL voor overgangsgebieden zijn negen principes voor de inrichting uitgewerkt die richting aan kunnen geven:

1. Definieer de overgang (welk gebied bestrijkt dit?)
2. Breng ruimtelijke waarden in beeld, en zet deze in
3. Neem systeemherstel van bodem en water als basis
4. Verzacht de overgang en grenzen
5. Multifunctionaliteit is geen doel op zich (combineer geen onverenigbare functies)
6. Prioriteer en durf keuzes te maken (niet alles kan overal)
7. Kies een helder inrichtingsconcept wat structuur geeft aan opgaven en transities
8. Zorg ervoor dat elke transitie de ruimtelijke kwaliteit van een gebied versterkt
9. Zorg voor een realistisch perspectief (een realistisch verdienmodel en toekomstbestendigheid hoort daarbij)

We hebben gezien dat het heel waardevol is om met elkaar dit open gebiedsproces te doorlopen, waarbij juist de boeren betrokken zijn. Het werken met afbeeldingen en kaarten versterkt het proces.

Diana Balster: "Toch is een voorzichtige waarschuwing op zijn plaats: ook een gebiedsproces is geen panacee voor alle opgaven in een gebied en staat of valt bij de betrokkenheid en bereidwilligheid van de gebiedspartners. Wij ervaren bijvoorbeeld soms wat onduidelijkheid over de terminologie." Een ontwerp en gebiedsproces is en blijft maatwerk. Toch helpt de ontwerpende werkwijze enorm om met elkaar in overgangsgebieden verder te komen.